

PAPER DETAILS

TITLE: SEYH LATÎFÎ VE ESRÂR-NÂME ADLI RİSALESİ

AUTHORS: Ayse ÇELEBİOĞLU

PAGES: 5-14

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/273639>

ŞEYH LATÎFÎ VE ESRÂR-NÂME ADLI RİSALESİ

Ayşe ÇELEBİOĞLU¹

ÖZET

İranlı mutasavvıf Feridüddin Attar'ın yazmış olduğu Esrâr-nâme adlı mesnevi tasavvuf çevrelerinde çok beğenilmiş ve birçok şair tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. En çok bilinen manzum "Esrâr-nâme"ler Tebrizli Ahmedî ve Huzûrî'ye ait olanlardır.

Mensur "Esrâr-nâme"lerin en bilinenleri ise Molla Abdullah Simâvî (İlâhî) ve Şeyh Latîfî'ye ait olanlardır.

İnceleme yaptığımız ve metnini neşrettiğimiz Şeyh Latîfî'ye ait olan mensur Esrâr-nâme adlı eserin isim benzerliği ve ana fikri dışında Attar'ın eseri ile her hangi bir ortak tarafı bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Latîfî, Esrâr-nâme, risâle, mesnevi, tasavvuf

ŞEYH LATÎFÎ AND HIS RISALE "ESRÂR-NÂME"

ABSTRACT

The masnavi called as "Esrâr-nâme" written by Persian sufi Feridüddin Attar was admired by those in sufism environment and was translated into Turkish by numerous poets. The most known poetical "Esrâr-nâme"s are of Tebrizli Ahmedî and Huzûrî.

The most known prose "Esrâr-nâme"s are of Molla Abdullah Simâvî (İlâhî) and Şeyh Latîfî.

Our study, which is a prose work called "Esrâr-nâme" and belonging to Şeyh Latîfî, does not have any common ground with the work of Attar except for name resemblance and identical sense of unity of existence.

Keywords: Şeyh Latîfî, Esrâr-nâme, risale, masnavi, sufism.

GİRİŞ

Didaktik bir eser olan Esrâr-nâme, Attar'ın ilk mesnevilerinden biridir. Tasavvufi ilkeleri hikâyeler ve efsanelerle açıklayarak ele alan eser, Türk Edebiyatında başta Mevlâna olmak üzere birçok şaire ilham kaynağı olmuş, tercüme ve nazireleri kaleme alınmıştır.

Türk edebiyatında "Esrâr-nâme" yazan şairlerden biri, XV. yy. da yaşamış olan Tebrizli Ahmedî'dir. Manzum olarak yazılmış olan Esrâr-nâme'nin Attar'dan tercüme edildiği söylenmiş olmasına rağmen aralarında 3 hikâyenin aynı olması dışında fazla bir benzerlik bulunmamaktadır. Attar eserini mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla yazmış, Ahmedî ise sadece 6 yerde bu kalıbı kullanmış olup, eserin geri kalan kısmını fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazmıştır. Yapılan araştırmalarda Attar'ın eserinin 3000 beyit civarında olduğundan bahsedilmektedir ancak Tebrizli Ahmedî'nin eseri 1865 beyitten oluşmuştur. Tebrizli Ahmedî'ye ait 19 nüsha tesbit edilmiştir (Ayan1996: LXII).

Attar'ın Esrâr-nâme'sinin bir başka tercümesi de Lâmekânî Hüseyin tarafından yapılmıştır. Kaynaklarda "İnsan-ı Kâmil" mesnevisi olarak geçen eserin "Esrâr-nâme" tercümesi olduğu Milli Kütüphanedeki nüshasından anlaşılmaktadır. Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla yazılmış olan bu eser 537 beyitten oluşmaktadır (Tuğluk 2008: 818).

Attar'ın Esrâr-nâme'si ile büyük oranda benzerlik gösteren eser ise, XVI. yy.'da Huzûrî tarafından yazılmıştır. Huzûrî'ye ait farklı kütüphanelerde 7 adet nüsha tesbit edilmiştir

Abdullah Simavî (İlâhî)'nin yazmış olduğu Esrâr-nâme'nin Attar'ın Esrâr-nâme'si ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Mensur olarak yazılmış olan Esrâr-nâme, tasavvufi ahlak kitabıdır ve müellifin talebelerine yol göstermek amacıyla kaleme aldığı bir eserdir. Nüshaların büyük bir kısmı Süleymaniye Kütüphanesi'nde olmak üzere 43 adet nüsha tespit edilmiştir (Özkan 2006).

Esrâr-nâme yazarlarından biri de Şeyh Latîfî'dir. On altıncı yüzyılda kaleme alınan Esrâr-nâme'nin müellifi Latîfî'nin kimliği konusunda çok kesin bilgilere sahip değiliz. Müellif eserinde kendisi hakkında pek fazla bilgi vermediği gibi tezkirelerde de Şeyh Latîfî'ye ait bir Esrâr-nâme tercümesinin varlığından bahsedilmemektedir. Bununla beraber, G. Ayan'ın Tebrizli Ahmedî, Esrâr-nâme (İnceleme-Metin) çalışmasında Esrâr-nâme mütercimi olarak zikrettiği Şeyh Latîfî'nin, elimizde mensur eseri olan şahıs olduğu anlaşılmaktadır.

Edebiyatımızda başka Latîfî'ler de, ad bırakmışlardır. Bunlardan en meşhuru, Tezkiretü's-Şuarâ sahibi, Kastamonulu Latîfî (1490-1582)'dir. Latîfî'nin Esrâr-nâme yazdığına dair, kaynaklarda her hangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Diğer Latîfî'lerden birisi, genç yaşta ölen ve doğum yeri bilinmeyen Latîfî, birisi de, Acemden gelip Haleb'e yerleşen ve Şeyh İbrahim'e bağlanan, Türkçe ve Farsça şiirler söyleyen, müzikde maharet sahibi olan Latîfî'dir. Bunlar arasında Esrâr-nâme yazanı, büyük bir ihtimalle, Bursalı Latîfî olmalıdır (Ayan 1996: XXXII).

Bazı tezkirelerde Latîfî hakkında tesbit edebildiğimiz bilgiler ise şöyledir:

Aşık Çelebi'nin Meşa'irü's-Şu'ara'sında bulunan bilgiler;

¹Yrd. Doç.Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, aysecele@gmail.com

Tüt-i Latîf Çelebi dirler rind ü @arif latîf ve yâr-ı ğarîf ü şâir-i şerîfdür. Burusalıdır. Bir hâcenün oğlu ve ‘Ulvi Yegânzâdenün li-ümmi karındaşıdır. Mevâli hîdmetinde huşûşa Kemâl Paşazâde-i merġüm terbiyyetinde olup kâzî-‘askerlükden mütekâid Gürz Seydiden mülâzım olmuştur. Ba‘dehü tarîk-i kâzâya ‘âzım olmuştur. Zemân-ı cevânide şi‘rde ġüsne‘edâya ve laġnda lutf-ı şadâya mâlik olduġuçün bülbül gibi pür-şür u şaġab gördiler Tüt-i Latîf diyü laġab urdılar. Zemân-ı kâzâda eline girdüġi Allah virdüġi mâli cem‘ idüp İstanbulda Yenibâġçede bir medrese binâ idüp hayli meblaġ vakf idüp kendüye şart itmiştür. Rûmilinde vü Anadolıda yüz elli akçelük kâzâ zabt itmiştür. ‘âliyan teġâ‘üd idüp medrese-i mezkûre ile kanâ‘at itmiştür ‘ilm-i taşavvufuñ ‘alemisinden ve ‘amelisinden zevk idüp ihtiyâr-ı ‘uzlet ü vaġdet itmiştür. Ancak üç dört kimesne muşâġabet ider mâ‘adâdan nefret üzredür ve yolda râst gelse döner izin şapıdır selâm virmekden bile vaġset üzredür ve bi’l-cümle Haġ Te‘âlâ ekâbir-i sa‘âdete tevfiġ virmişdür ki ümîddür ki anda dâ‘im bâġı ola sâ‘irlere daġı ol ġâl sarî vü mülâķi ola (Kılıç. 1994:374).

Kâf-zâde Fâ‘izi’nin Zübdetü’l-Eş‘âr’ında sadece ölüm tarihi ve bir beyitle bahsedilmiştir.

Tüt-i Latîf toġuz yüz yetmiş iki’de fevt olmuştur. Bu beyt anuñdur.

Gerekmez tevseni çarġuñ meh-i nevden firâġum var
Bu ġalem kiştârında ne çākum ne oraġum var
(Kayabaş.1997:480).

Kınalı-zade Hasan Çelebi’nin Tekiretü’ş-Şu‘arâ adlı eserinde ise Latîfi’den şu şekilde bahsedilmektedir.

Hevâsı la‘îf ve âbi hoş-güvâr olmañla mümtâz-ı büldân u emşâr olup nümüne-i cennâtin tecrî min taġtihe’l-enhâru olan şehri Burusadan bir hâce-i maldârıñ oñlıdır ki %ûfî Latîf dimekle şöhre-i vâzi ü şerîf idi. Merġüm Gürz Seydiden mülâzemet olduġdan soñra manşib-ı kâzâdan ġazż-ı vâfi ve naşib-i evfer alup kesb-i sim ü zer ve taġil-i emvâl-i bî-ġadd ü mürr itdükde İstanbulda medrese binâ idüp kendüsi müderriş olmış idi. Niçe müddet şalâġ u taġvâ ile ġüşegir-i ġalem-i fenâ olduġdan soñra ‘ûfî-i büstân-saray-ı mülket-i beķa olmuştur. Bu şi‘r anuñdur. Gerekmez tevseni çarġı meh-i nevden ferâġum var
Bu ġalem kiştârında ne çiftüm ne oraġum var (Eyduran.1999:872).

İpekten’in yukarıda orijinal metinlerinden yazdığımız tezkirelerden sadeleştirerek aktardıġına göre Tüt-i Latîfi hakkındaki bilgiler ise şu şekildedir.

Latîfi (Ö. 972/ 1565) Bursa’da doğdu. Zengin bir tüccarın oġludur. Gürz Seydî’den mülâzım oldu. Müderrişlik yaptı. Bir ara kadılıkta bulundu. Kazandığı para ile İstanbul’da Yenibahçe’de bir medrese yaptırıp vakıf kurdu. Mezarı medresesi bahçesindedir.

Gençliğinde güzel şiirleri sebebiyle Tüt-i Latîf diye anıldı. Tasavvufa eğilimlidir (İpekten, İsen, vd.1988:320).

Şeyh Latîfi zaman zaman Şeyh İlähî ile de karıştırılmaktadır. Latîfi’ye ait olduġu kesin olan bazı Esrâr-nâme nüshalarının, kütüphanelerde İlähî adına kayıtlı olduġu tesbit edilmiştir.

Emir Buharî’nin müşşidi olan, Abdurrahman Câmî ile dostluğu bulunan ve Nakşibendî büyüklerinden Şeyh Abdullâh İlähî’nin Latîfi adlı Esrâr-nâme müellifi ile karıştırılması, belki de

Latîfi’nin eserinin ona daha lâıyk görölmesinden olabileceġi gibi, İlähî’nin “şeyh”liġi de Latîfi’ye eklenmiş olabilir (Ayan 1996: XXXIII).

Tespit edilen Esrâr-nâme nüshalarının tamamı “Hamd ü sipâs...” şeklinde başlayıp farklı cümlelerle bitmiştir. Ayrıca, metin aralarında yer alan gazellerde Latîfi mahlasının kullanılması da bu eserlerin Şeyh Latîfi’ye ait olması ihtimalini güçlendirmektedir.

Latîfi adına kayıtlı bulunan, Esrâr-nâme nüshaları şunlardır:

- 1.Topkapı Sarayı Müzesi Bağdat Kitapları Kütüphanesi No: 401.
- 2.Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi No: 1745.
- 3.İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY No: 2246.
- 4.İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY No: 950.
- 5.İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY No: 6417.
- 6.Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan Kitapları No: 195.;
- Milli Kütüphanede MFA No: 3760/2.
7. Millet Kütüphanesi 34 AE Şeriyye 940/5
8. Konya Yusufâġa Kütüphanesi D No: 693

Kütüphane kayıtlarında Feridüddin Attar adına kayıtlı bulunan ancak, Attar’ın Esrâr-nâme’si ile ana fikri dışında bir benzerliġi bulunmayan bu eserin edebiyatımıza kazandırılması amacıyla metnin transkripsiyonu ve incelemesi yapılmıştır.

Kültür Bakanlığı Yazma Eserler kataloġunda Risale-i Esrâr-nâme adıyla kayıtlı bulunan eserin künyesi: Arşiv No: 42 Yu 693. Yazar adı: Ferid ed-din Attar. Bulunduġu yer: Konya Karatay Yusufâġa Kütüphanesi. Yazı türü: Arap-Nesih. Boyut: Tam meşin, şemseli, ıstampajlı, miklepsziz şirazeli.

İç düzen: Birinci sayfada Yusuf Aġa Kütüphanesi D No:693 kaydı, ikinci ve son sayfalarda ise Konya Milli Kütüphane Müdürlüğü’ne ait mühür bulunmaktadır.

Metin sayfa itibariyle 2a’dan başlayıp 24b’de bitmiştir. Eserin ilk sayfası 12 satır, diġer sayfaları 15 satırdan oluşmuştur. Başlıġı “Hazâ Risâle-i Esrâr-nâme” olarak verilmiştir. Eserde istinsah tarihi ve müstensihi ile ilgili her hangi bir kayıt mevcut değildir.

Müellif, sebep-i telif bölümünde eseri yazma nedenini şu şekilde anlatır: Allah âlemleri kendi sırrını bildirmek amacıyla ve habîbi Hz. Muhammed’in aşkına yoktan var etmiştir. Yaratılıştan murat, Allah’ı bilmek ve tanımaktır. Her şey O’nun sıfatlarından surete gelmiştir, mana ve madde âleminde her ne var ise O’nun bir yansımasıdır; kurtuluş, bu bilgiye ulaşmak ile olur. İnsanlar yanlış yollara sapmaya ve bu gerçekten uzaklaşmaya başlamışlardır. Âlemin yaratılış hikmetlerine dair bu tarz ifadelerin ardından, Latîfi eserin kaleme alınış sebebini, hak yoldan uzaklaşmaya başlayan, yanlış inanışlara kapılıp iman hakikatinden uzaklaşan çağın insanlarını hakikat bilgisiyle uyarmak olarak açıklar.

Eser Arapça, Farsça kelime ve terkipler ile dinî terimlerin mevcudiyetine rağmen sade ve her seviyede okuyucunun anlayabileceġi açık ve akıcı bir üsluba sahiptir. Eserin bütünü göz önüne alındığında şairin tasavvuf anlayışının üzerinde Mevlâna ve Muhyiddîn-i Arabî’nin etkisi açıkça görölmektedir.

Vahdet-i vücud düşüncesinin bütün merhalelerini eserde görmek mümkündür. Kitapta bölümleri ayıran başlıklar mevcut olmayıp, konular birbirini takip etmektedir. Vaaz şeklinde anlatılan dînî akîdeler ayet ve hadislerle desteklenmekte, bunların yanı sıra bazı dîn ulularının sözleri, isimleri ile birlikte zikredilmektedir. Metinde alıntılanan ayetlerin bazıları hatalı veya eksik yazılmıştır, tesbit edilen hatalar düzeltilerek metinde doğrusu yazılmış ve bu düzeltmeler dip notlarda gösterilmiştir. Eserde isimleri geçen bu âlimler şunlardır: Hz. Ali, Şeyh Mahmud Şebusteri, Mevlânâ, Yunus Emre, Seyyid Nesîmî, Hallac-ı Mansur, Bayezîd-ı Bestamî ve Muhyiddîn-i Arabî. Elimizde bulunan nüshada, 5'i Latîfî'ye, 1'i de Şeyh Mahmut Şebusteri'ye ait olmak üzere 6 adet gazel mevcuttur. Yine Şebüsteri'ye ait birkaç beyit ile Yunus Emre'ye ait bir dördlük bulunmaktadır. Gazellerin son veya makta beyitlerinde Latîfî mahlası geçmektedir. Ayet ve hadislerin yazılmasından sonra konunun açıklanmasına geçilmiştir.

Hâzâ Risâle-i Esrâr-nâme

Hamd ü sipâs ol 'âlimü'l-ğaybü'l-ğuyûba sırr-ı hafâda olan kemâlât-ı kudretini haqîkat-i Muhammediyye münasebeti sebebiyle gaybdan vücûda getirdi. Ve şalât ü selâm ol nûr-ı pâk-i nefis-i nâtıkaya ve âline olsun kim sebeb-i kevineyndür, vücûd-ı 'âlemeyndür. Ve dahî vücûd-ı şerîfleri nizâm-ı 'âleme sebebdir. Ve dahî ben za'îf-i fakîr gördüm ki halk-ı 'âlem şüret-i ma'nânun ve dahî nefis-i nâtıkanun ma'rifetinden almışlar dürlü dürlü mezâhibler ve ahbâr-ı muhâlifler peydâ oldu. Ben za'îf dahî gayret-i Haqq cûşa gelüp cânib-i feyyâza müteveccih olup bu Esrâr-nâme'yi şürete getirdüm. 'Âlemde talib-i Haqq olana yâdigâr ola. İy 'azîz evvel bil kim hilkat-ı 'âlemden murâd z uhûr-ı Haqq'dur kim 'âlem-i gaybü'l-ğuyûbda sırr-ı hafâda olan şifâtları münasib vücûdlar ile şürete getirdi. Tâ kim 'ayân-ı Haqq ola. Pes ma'lûm oldu ki bu hilkatden murâd ma'rifetullahdur. Ve dahî hadîs-i kudside buyurdılar kim; "küntü kenzen mahfiyyen feahbebtü en u'rafe fe-halaktü'l halka li-enne u'rafe" hâmil-i evvel 'ayân olan vücûd-ı ahaddur, zât-ı mutlakdur. Varlığın 'aynıdır ol sebebden evvel mü'mine farzolan Haqq'ın varlığın ve birliğin bilmekdür, zîrâ evvel Haqq varlığın ve birliğin 'ayân itdi. Ammâ vücûd-ı vâhid şifâtı münasebetiyle çok göründi. Haqîkatde zât-ı vâhiddür. Kâbil-i inkisâm degüldür. Mislî yok, şerikî yok, mânendî yok, zıddı hem-tâsı yok. Zîrâ vücûd-ı mutlak şifâtdan kaç-ı nazar zıddı yok. Zîrâ vücûduñ zıddı 'ademdür, mislî şerikî yok. Bu ma'nâya kim vücûd-ı mutlakdan gayrı esmâ'î şifâtı câmi' olmak mümtenî'dür ve ammâ zât şifâtle 'ayân olur, şifât dahî zât ile 'ayân olur nitekim cânsuz ten vücûd bulmaz ve tensüz cân vücûd bulmaz. Elbetde ten vücûd bulmağa cân gerekdir ve cân vücûd bulmağa zâtında olan kemâlâtun izhâr itmege ten gerekdir. Öyle olsa zâhire bâtın gerek ve bâtına zâhir gerek, evvele ahîr, ahîre evvel gerek şürete ma'na gerek ve ma'naya şüret gerek hâlîka mahlûk gerek, mahlûka hâlîk gerek. Elbetde biri birisiz olmaz, öyle olsa şüret ü ma'na birdür. Meşelâ zübde-i ten cânla bir zübdedür ten ü cân itibârda ikidir ve haqîkatde birdür. Bâtın-zâhir, evvel-ahîr haqîkatde birdür ammâ itibâr-ı merâtibde çokdur. Zât-ı mutlak dahî esma-i şifâtle birdür ammâ zât-ı mutlak zuhûr itibârınca her mertebeden bir ad bulur. Meşelâ bâtın-zâhir diriz, evvel-ahîr diriz ve ammâ bâtında gerçi meşâyıg merâtibe itibâr iderler ammâ itibârdur, zîrâ bâtın nûr-ı şafâdur bî-renk ve bî-şifât ve bî-nişândur, bî-nihâyetdür. Nûru'l-envâr "lâ-tüdrîkühü'l- ebşâr" sırrı Huða'dur. Zemân andan, ol

zemândan degül, mekân andan, ol mekândan degül ola merâtib-i ehadîyyetdür. Cemî' şüretten ve şifâtdan ve esmadan ve resimden münezzehdür. Andan mertebe var demek emr-i itibardur. Bî-vaşf vaşfa gelmez ammâ şüretün menşe'idür. Çün 'âlem-i bâtın hafâda olan sırları 'ayâna getürmek diledi. Evvel ta'ayyün buldı. Aña ta'ayyün-i evvel dirler ve 'âlem-i ceberût ve baħr-i a'zam ve ism-i a'zam ve ezel-i izâl ve zât-ı muhît ve 'aql-ı küll ve haqîkat-i Muhammediye ve Âdem-i haqîkî dirler. Ol sebebden Hâzret-i Muhammedü'l-Muştafa şallallahu 'aleyhi vesellem buyurur; "evvelu mâ-halek- a'llâhu-rühî, evvelu mâ-halek- a'llâhu-'aqlî" buyurdu ve Haqq sübhânehu ve te'âlâ anuñ haqqında buyurdu; "Lev-lâke lev-lâke le-mâ-halaktü'l-eflâk" zîrâ menşe-i vücûd-ı 'âlemdür, zât-ı ekberdür esmâ'î zât-ı şifâtı câmi'dür. İkinci mertebe ki taayyün buldı aña taayyün-i şânî dirler ve nefis-i küll ü zâtü'l-bürüc ve 'ilm-i 'âlem-i ervâh ve hevâ-yı haqîk at dirler. 'Ayn-ı â'yan şâbite dahî dirler. Andan soñra felek-i müşteri zuhura geldi. Andan soñra felek-i şems zuhura geldi. Andan soñra felek-i Zühre zuhura geldi. Andan soñra felek-i 'utârid zuhura geldi. Andan soñra felek-i kamer zuhura geldi. Andan soñra küre-i nâr ve küre-i havâ ve küre-i hâk ve humât ve nebât ve hayvân ve insân zuhura geldi. İmdi iy talib-i Haqq v' iy şâhib-i başîret fehm eyle bu ma'na(yı) kim bunca zuhûratun evveli haqîkat-i insânîdür ve vücûd bulmak için tenezzül itdi. Esfel-i sâfilinde ahîr oldu, vücûda geldi, zâhir oldu. İtibâriyle taayyün-i bâtın idi. Pes bu ma'nadan evvel, ahîr, bâtın ve zâhir olan hemân haqîkat-i insânîdür. Ol sebebde Hâzret-i risâlet şellallahu 'aleyhi vesellem hâzretleri buyurur "men 'arefe nef-sehü fekad 'arefe rabbehü" buyurdu. Hâzreti Mevlânâ; "Ayn-ı zâtam, 'ayn-ı zâtam 'ayn-ı zât, benem müstecmî-i zât-ı şifât" didi. Manşûr âyinesi şâf olup zâtını esmâ-i şifâta câmi' getürdü "Ene'l Haqq" dirdi. Ve Hâzret-i 'Ali kerrem e'llahuvechehü câmi' hâzrete "Ene'llâh u ene'alî ve ene'alî" didi. Ve Bayezîd-i Bistâmî rahmetu'llâhi 'aleyh buyurur; "leyse fî-cübbetî siva'llâh" didi. Ve nice evliya-yı kâmil bu ma'rifet-i nefste çok sözlere işâret eylediler. Mecmu'ının sözleri birbirine muvâfıkdur. Hiç aralarında muhâlefet yokdur. Pes bu 'âlem-i esbâb vücûd-ı insândur. Nitekim bir zerdâlu çekirdegün diksene evvel adı çekirdedür ve bitdüğü gibi küçük diyü ad virirsün büyüyecek uzun diyü ad virirsün ve budaklanıcağ budak dirsün, yapraklanıcağ yaprak dirsün ve çiçekleniceğ çiçek dirsün ve hamlığına çağla dirsün ve kemâline irinceğ zerdalü dirsün. Her mertebede bir ad dirsün, ammâ haqîkatde bir çekirdekdür. Pes ağacdandır ve budakdan ve yaprakdan ve çiçekden murad zerdalidür. Şöyle kim bâğbân eytse olur kim "iy zerdalü eger sen olmasan bu ağacı dikmezdim." Zîrâ ağacdandır murad zerdalidür. Pes bu 'âlemün dahî çekirdegi haqîkat-i Muhammediye'dür ve hilkat-i 'âlemden murad oldur, ol sebebden Haqq te'âlâ şânında "Lev-lâke lev-lâke le-mâ-halaktü'l-eflâk" buyurdu, hadîs-i kudsidir.

Evvel ahîr sendedür sırr-ı 'ayân
Sen de iste bulasun genc-i nihân

Cümle 'âlem eşiginde bendedür
Sensün ol Mısr-ı 'azîz şâh-ı cihân

Haqq iken bâtında ideñ sen ezel
Ahîrinde zât iken oldın 'ayân

¹Metinde "...almışlar" şeklindedir.

²"Ben bilinmeyen bir hazîne idim, bilmek istedim, bilineyim diye âlemi yarattım." Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 208, İstanbul, 2002.

³"Gözler O'nu görmez, O gözleri görür; O latîf (gözle görülmez veya lütuf sahibi) ve her şeyi haber alandır, En'am, 6/103.

Senden özge cism-i cāndan nesne yok

Kim ide kim vaşf-ı hālını beyān

Bĩ-niṣān idün ezel bezmüñde sen

Kimse virmedi niṣānuñdan niṣān

Lā-mekān tahtunda sultān-ı hafā
Hükümüne rām olmuşıdı kun fe-kān

İbn-i Kenānum bini qardaşlarum

Bu cihān cāhında kıldular nihān

Şatdılar Mısır-ı ‘aziz bende firār

Qulluq itdim nice yıl nice zemān

Hıdmetile Mısır’a sultān olmuşam
Ol dem azād bulmuşam emn-ü emān

Laṭıfı lutf u vefā olsa nola
Çün ezel bezminde olmuş şād-mān

Senden özge cism-i cāndan nesne yok

Kim ide kim vaşf-ı hālını beyān

Bĩ-niṣān idün ezel bezmüñde sen

Kimse virmedi niṣānuñdan niṣān

Lā-mekān tahtunda sultān-ı hafā
Hükümüne rām olmuşıdı kun fe-kān

İbn-i Kenānum bini qardaşlarum

Bu cihān cāhında kıldular nihān

Şatdılar Mısır-ı ‘aziz bende firār

Qulluq itdim nice yıl nice zemān

Hıdmetile Mısır’a sultān olmuşam
Ol dem azād bulmuşam emn-ü emān

Laṭıfı lutf u vefā olsa nola
Çün ezel bezminde olmuş şād-mān

Ve amma kağı zerdelu ham olsa ağaç yaprak andan yegdür. Zīrā ağaç yaprak sebebiyle nice zerdelu hāşıl olur amma ham zerdelu yimege yaramaz eger yire düşse fānī olur andan nesne hāşıl olmaz eger insān-ı nākış dağı esfelde kalsa cānuñı tabī‘at zulmetlerinden kırtarmazsa hayvandan beterdür ve dağı Hakk te‘ālā anların hakkında “ulāike ke’l-en‘āmi bel-hüm eḍall” buyurdu. İmdi sen dağı insān iseñ şıfāt-ı hayvandan cānuñı kırtar şıfāt-ı Hakkla mevşüf ol. Zīrā şıfāt-ı insānı oldur ki bu bābda hāzret-i risalet-penah şalla’llahu ‘aleyhi ve sellem buyurur: “taḥallaqu bi-aḥlākı’llāh” zīrā ḥilkat-ı ‘ālemden murād vücūd-ı insāndur. Vücūd-ı insāndan murad zühūr-ı Hakk’dur ve zühūr şıfāt-ı Hakk’dur. Zīrā insān Hakk’uñ emnīdür. Kenz-i maḥfūnūñ

cevāhirleri insānuñ zātında emānetdür ve gizlidir. Nādāndan yürüdüğü cevāhirler şıfāt-ı Hakk’dur ammā şıfāt-ı Hakk iki kısim üzerinedür; biri lutfdur ve biri qahırdur. Bu iki şıfāt aqsām-la mü’minde gerekdür. Eger qahir maḥallinde şarf olunsa ‘ayn-ı lutfdur hāzreti Mevlāna kudde sırrahu bu bābda buyurmuşdur “Allahü’l-‘aziz kendözin bilene atası kanı helāl ve kendözin bilm-iyene anası südi haram olur”. Bu ma’nāya kim anası sözünden murād vücūdı hāşıl olup tā kim şıfāt-ı insānla mevşüf ola ve eger olmasa anası südi ve mecmu‘i yedüğü ‘abeş olur, haram olur zīrā helāl loğmadan murād ve ‘amel-i şālihden murād bunlardur. Toḥm şıfāt-ı Hakk’dur ve şıfāt-ı vesile-i Hakk’dur. Pes ma’lum oldı kim ol kişi ma’rifet-i nefis-i nāṭıka‘i kesb itmese anadan doğalıdan bertü cem‘i yedüğü haram imiş ve ‘amel-i riyā imiş zīrā ‘amel-i riyā ve ‘amel-i taklīd sebebi ‘azābdur maḥāmı veyl tāmusıdır ammā helāl loğma ve Hakk için huzur-ı kalble ‘amel gönül āyinesini pāk içindir bunların haşiyeti şöyledür. Ol sebebdan Hakk Te‘ālā emrū nehy eyledi Hakk Rabb’dür ve ḥekīm-i hāzık dur kağı loğmadan hāşıl olduğın bilür ve her marāza bir dürlü şerbet bağlamışdur ve her kağı mariz-i tabī‘at tabīb-i hāzıkuñ marāzasına münāsib şerbet içse ve ‘azāb-ı muḥālifen şakınsa elbetde şıḥḥat bulur. Meger ki marāz-ı mevt ola veya tabīb-i hāzuq didüğü gibi itmemiş ola Hāzret-i risālet ‘aleyhi’s-selām buyurdu ki; “kırk şabah her kim ki hāliş ve muḥliş huzur-ı kalb ile Hakk’a ‘ibādet eylese gönünden hikmet çeşmeleri deline aḳa” demiş. Ol sebebdan meşāyih tarıkında kırk gün ḥalvet oturlar. Şıfāt-ı k abihelerden perhiz iderler ve marizlerine münāsib ‘amel iderler çünkü perhiz ve ‘amel-i şālih iderler mizāclarındaki marāzlar za‘if olur çün mürşid-i kāmile göre ki vākı‘a benzinden bile kim marāzları neden za‘if olmuş hemān ki kendülükxen şerbetün içüben hemān-dem evşāf-ı beşeriyetden ḥalāş ola şıfāt-ı Hakk’la muttasıf ola her kağı hasta kim tabīb-i hāzıka varmasa ve hikmet kitāblarıyla ‘amel itmese marāzları arta mizācun azdura ‘aḳ ibet ol marāzlar anı helāk ide. İmdi iy ‘aziz kendü bilgünle ‘amel-i ḳo, var mürşid-i kāmil iste. Bul ki kendülüğüñ ve bilürlüğüñ marāzından kırtulasun eger kim marāzum bilürüm ve ‘amelin kılrurum dirseñ evvelā ol kendü bilürlüğüñ ‘ayn-ı marāzdur ve ‘acayibdür. Şıfāt-ı şeytāndur. Bundan olur marāz olmaz. İmdi iy ‘aziz gizli marāzlar vardır ki sen anı bilmezün ve ḳaḳ sağ sālīm didüğüne aldanırsun sağ ve hasta bilmege giri tabīb-i hāzuq gerek yoḳsa ‘avam marāzi ve marāzuñ aslı nedendür ne bilür vay ol hastaya kim tabīb-i hāzuḳa varmaya ve hikmet-i kitāb ile ‘amel itmiye. İmdi iy ‘aziz insāfa gel eger ‘ibādet Hakk için olsa gerek kim hāzret-i risālet ‘aleyhi’s-selām kırk şabah tā‘at idenün gönünden hikmet çeşmeleri deline aḳa demiş ve hāzret-i risāletün ḳod sözi gerçektür. Elbetde didüğü olur ve hem saña bu şāhid yitmez mi? Kim bunca evliyālar ve tālibler ol söz ile ‘amel kıldılar ve murāda irişdiler. Pes ma’lum oldı kim murād hāşıl olmasa, itdigün ‘amel riyā ve taklīd imiş. İmdi iy inşāfsuz gel inşāf eyle bunca tā‘at kılduñ ḳi netice hāşıl olmadı her kişi ḳod kendü sözünü bilür, ḳayra şormak ne ḳacet sözünü uzatduñ inşāfı olana bu ḳadarı yiter. İmdi iy ‘aziz bilesün ki ten marāzları gibi cānuñ dağı marāzları tenle fānī olur ammā cān marāzları cānla bāḳıdır ve ten marāzlarınıñ dağı-ı nihāyeti yoḳdur. Ammā enbiyā ve evliyā hāzerātu yedi bābdur didiler, buyurlar

⁵Allah önce ruhumu yarattı, Allah önce aklımı yarattı. S.147 Yılmaz.

⁶“Sen olmasaydın felekleri (kâinâtı) yaratmazdım” Mehmet Yılmaz, Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler, s.113.

⁷Enasır-ı erbainin dördüncü unsuru olan sudan bahsetmektedir, ancak yazım hatası yapılmıştır.

⁸“Kendini bilen Rabb’ini bilir.” Yılmaz, a.g.e., s.122.

⁹“(Sırtındaki) cübbemin içinde (Allah’tan başka bir şey) yoktur.” Yılmaz, a.g.e. s.114. Bkz. Dipnot 4.

¹⁰“Ol, hemen oldu” Bakara, 2/117; Âl-i İmrân, 3/47-59; En‘âm, 6/73; Nahl, 16/40; Meryem, 19/35; Yâsîn, 36/82; Mü‘min, 40/68.

¹¹Metinde “kefân” şeklindedir, ancak yazım hatası olduğu düşünülmektedir “kenân” kelimesi daha uygundur.

¹²“Onlar hayvanlar gibidir, hattâ daha da sapık (daha da aşağı)” A‘râf, 7/179.

¹³Allah’ın ahlakı ile ahlaklanınız. Münâvî, Et-Teârîf, s. 564.

ki cehennemün kapusu yedidir pes bize daği lâzım geldi ki anlara muvafakat idüp yedi bâb üzere söyleyelim tâ kim mü'minler ve tâlib olanlar bunlardan şakınalar ve anlardan kurtulmağa çâre ideler, imdi bil ki iy 'azîz ol yedi duyuyu didiler yedi sıfatdur. O sıfatlar(a) meşâyih işlâhatda sıfat-ı nâriye dirler ol sıfatların evvelî kibirdür, ikinci 'ucubdür, üçüncü kîndür, dördüncü şehvetdür, beşinci gâzâbdur, altıncı hırşdur, yedinci nazardur. Ve daği bu kapının miftâhı muhabet-i dünyâdur. Hâzret-i risâlet 'aleyhi's-selâm buyurur; "Hubblu'd-dünyâ, re'isi külli hıttı'e" ma'nâsı "Dünyayı sevmek cemi' günâhların başıdır ve hâzreti şeyh Muhyiddîn 'Arabî quddise sırrahu buyurur kim "yedi tamuyı gezdüm hiç birinde od bulmadum cehennem mâlikine şordum ki tamunun odı nice oldu?" cevab virüp eyitmiş ki "tamuda od olmaz her kişi dünyâdan odını kendü getirür. Ol od ile tamu kızar, ol od içinde girtü kendözini yakar" ve hâzret-i risâlet buyurur "ed-dünyâ mezra'âtü'l- ahireti" ma'naşı budur gibi, "dünyâ âhiyetün ekin yiridir". İmdi her kişi 'ameliyle cennet bulur ve meşâyih daği buyurdılar ki nefis-i emmâre yedi başlı ejderhâdür, ya'ni nefis-i emmârenün yedi şıfatı vardır. Ol yedi şıfat kim zikr olundu. İmdi iy 'azîz gâyet pehlivân er gerekdür kim yedi başlı ejderhâ ile çakışa meger Hakk'dan 'inâyet ola tâ mürşidler nazaruna yetişe zîrâ mürşid-i kâmil nefsiñ cellâdıdır. Zinhâr mürşid etegin elden koma kim dünyâdan mahrûm gitmeyesün. Girtü mürşid Rabbi Rabb'ü-l 'âlemîndür. Andan gayrı mürşid yok. Vesile'i terbiyyet ider ve ba'zılara vesile'i şüretsiz 'âlem-i gaybdan terbiyyet ider. Meczûb sâlikler gibi şunlar kim meczûb sâlik degüldür. Mürşid-i kâmile ihtiyacı var. Gerçi tâlib Hakk'a kendü kendünün gayret eylese ve tebdil-i ahlâk eylese riyâzetle ve terk-i 'azâbla zaman ile câ'izdür. Eflâtûn gibi ammâ kendü kendüliginden geçmege mümkün degildir. Öyle olsa mürşid lâzımdur, mürşidsüz olmaz. Hâkiqatda tebdil-i ahlâkdan murâd evşâf-ı beşeriyetden kurtulmağadır. Mâ-dâm ki beşeriyetden kurtılmaya sıfat-ı Hakkla mevşûf olmaya Şeyh Maḥmūd Şebusterî quddise sırrahu Gülşen-i Râz'da buyururlar ki;

"Beşer vaşında ol bilgili fânî
Ki Hakk evşâfının budur nişanı"

Meşâyih buyurmuşlar ki Hakk'a varınca yol iki adımdur. Birisi kendüliginden giçmekdür ve birisi Hakkla beḳâda bulunmağadır. Mâ-dâm ki kendüyi ve 'âlemî ol ki gayr-ı Hakk'dur, unutmaya hergiz ma'nâ kapısı aña açılmaya kendü beşeriyetinden giçmege fenâ-fi'llâh ve Hakk'la beḳâ- bi'llâh olmağa beḳâ billah dirler ve hâkiqaten tebdil-i ahlâk buña dirler ve meczûb sâlike daği mürşid lâzımdur. Bâtını zâhire taḥbiḳ için zirâ ekser meczûb sâlikler tecelliy-i zâta maḥzar düşerler. Ol halde ne 'ilim ve ne 'âlim ve ne şüret ve ne ma'nâ ve ne âhret ve ne dünyâ ve ne hak ve ne bâtıl ve ne küfrü ve ne îmân ve ne sıfat ve ne nişân ve ne beyân kılur. Kâne bir avuc toz idi Hakk'ın tecelli yerlerine karşı düşdi ve şavruıldı gitdi hic kendinün varlığı tozlarından nesne k almadı, hemân hak kalur gerçi anda 'ilm olmaz ammâ 'ayn-ı il- imdür, 'ilim olmaduğı bu ma'nâyadur zirâ 'ilme 'âlim ve ma'lûm gerek vücûd-ı 'âlem mahv olsa ne 'ilim kalur ve ne ma'lûm kalur eger hak aşârlarundan tecelli-i şûri vaḳi' olsa ve bâ-şifâtından tecelli eylese ma'ârif ol tecellilerde bunca ma'rifet hâşıl olur ve her tecelliye cihet-i münasebet nedür? Ve buna ne tecelli dirler ve envâr-ı muhtelif renk, renk olmağa cihet-i münasebet nedür? Bilmege mürşid gerek meczûb sâlik olsun elbetde mürşid lâzımdur. Şunlar ki iki cihâna kafa çevirdüler muhtâcdur yâ şunlar ki taḥi'at zulmetleri içinde muhabet-i dünyâ münasebetiyle dürlü dürlü oddan nûrânî zincirlerle bağlamışlardır. An-

lara havf farz-ı 'ayinedür. İmdi iy 'azîz bu dünya bir bâkire k abîh şehhâre ve mekkâre karıdır. Yüzi niḳâblıdır dürlü dürlü libâslar âltun incü la'l yâḳut ile müzeyyendür ve sihr-i çubuğı altundadır. Kendüyi mekkârelikle maḥbûbe gösterür. Her kim ki bunun mekr ü hilesine aldandı hemân sihr çubuğı ile çarpar kimün eşek ve kimün it ve kimün hınzur ve kimün ilâ ve kimün ayu ve kimün maymûn ider ve'l-hâşıl cemî-i şıfatı hayvânla mevşûf ider. Ammâ oğlanları bu sihrün te'isîrinden mest olup kendü hâllerinden bî-haberlerdür. Ah eger bu hâlde iken Hızr-ı zemâniye yetmez ise ve hayât âbîñ içürmez ise ve âb-ı hayât ile vücûdlarına olan mekirleri yumaz ise şöyle bu hâl üzre kalsalar ol zaman ki şubḥ-ı kıyâmet ola bu dünyânun gafletinden uyananlar kendülerün bu kabîh şüretle göreler, feryâd-ı âha düşeler çok bîşmânlıklar ideler. Ammâ fâ'idesi olmağa zirâ tebdil-i şıfat bundadır. Ol 'âlem beḳâdur anda tebdil olmaz illâ meger ki bu dünyâda iken bir üstâd-ı kâmile yetişe aña ma'rifet âbîñ içüre ve cemî-i vücûdlarında olan mekrleri ma'rifet âbî ile yuya ve eynine libâs-ı pādşâhî giyüre ki şıfat-ı Hakk'dur eger temâm evşâf-ı beşeriyetden kurtulup evşâfı Hakkla mevşûf oldıysa ya'ni fenâ fi'llâh beḳâ bi'llâh oldıysa ol mâ'nâ ki şubḥ-ı kıyâmet ola kendüyi Hakkla bâḳî göre ve Hakkdan gayrı iki cihânda nesne görmiye şeyh Maḥmūd Şebusterî quddise sırrahu buyurur; "şıfatı terk it, er iseñ şıfatı heman tebdil idersin" zâta zâtı îmân getirse ve enbiyâ ve evliyâyı sevse ve ikrâr eylese ve evliyâ himmetiyle şıfat-ı kabîheden kurtılma ve şıfat-ı haseneleri kendüye 'âdet eylese ve tarîḳ-ı enbiyâ ve evliyâyı ri'âyet eylese kendüyi hûb nûrânî maḳâmlarda ve köşlerde ve şahrâlarda ve gülzârlarda ve paḡçalarda göre. Şoḥbetleri hûb-rû melekler ve ḡlmanlar ve hûrilerle ola ammâ ne miḳdâr ihlâş ve itimâdı var ise maḳâmı ve müşâhibleri aña göre ola zirâ Hakk te'âlâ cenneti ve cehennemi insânun şıfatından yaradur. Nâriyyeden cehennemi halk ider ve nûriyyeden cenneti halk ider. Hakk te'âlâ Kelâm-ı Qadim'inde buyurur "femen ya'mel mişkâle zerrâtin hayrân yerah ve men ya'mel mişkâl zerrâtin şerrân yerah" Meselâ bir kişi bu dünyâda taḳvâsına göre nûrânî libâslar giye ve ne miḳdâr gayr-ı Hakk'dan gönlünü şâf eylese ol miḳdâr yüce maḳâmlardan ve vâsî' şahrâlarda kendüyi göre ve ne miḳdâr kendüyi şıfat-ı hasenede 'âdet itse şıfatlarına münâsib gülzârlar göre ve ne miḳdâr ihlâşla zikr-i 'âdet eylese ol miḳdâr bağlar ve bağçeler ve yemişler kemâliyle olmuş göre. Ve ne miḳdâr ihlâş-ı haseneyi kendüye 'âdet eylese ol miḳdâr hûb-rû meleklerle ve ḡlmanlarla müşâhib ola. Ve ne miḳdâr bunda bîkr-i esrârlara sır-ı Hakk'dan vâḳif oldıysa ol sırlar hûb-ı hûriler olalar ve ne miḳdâr namâz kıldıysa farz olan namâzı aña göre laṭîf atlara bine ve eger namâzın sünnetlerin huzûr-ı kalble ri'âyet eylediysa aña göre laṭîf egerlenmiş ve uyatlanmış ve laṭîf gömüldürük ve kuskun ve laṭîf 'ibâyası ola ve eger namâzda gönlünde Hakk'dan gayrı olmasa aña göre Burâklar ve envâr berḳ lâmi'ler Hakk'dan tecellî eyleye ve eger 'ışḳ-ı ilâhî gönlüne galebe eylese ve Hakk'dan gayrıyı unutsa Hakk aña sâḳî ola nûrdan kadehler ve nûrdan şarâb-ı ṭahûr şunu vire içecek. Hakk'ın tecellilerinden mest ola ve Hakk'dan gayrı görmeye. Ol nurlara şarâb-ı ṭahûr dirler bu ma'nâyı kim şarâbdur mest idicidir ya'ni Hakk'dan gayrıyı unutdurucudur ve ṭuhûrdur ya'ni Hakk'dan gayrıyı gönlünden arıdıcudur. Eger bu dünyâda gönlünde ırmağı akdıysa köşk altında süd ırmağı aḳa kalbinden k onan şefâdan bal ırmağı aḳa Hakk'dan gayrıyı unutsa şıfat-ı hak la mevşûf olsa anda taḥtî altında âb-ı hayât aḳa bunda itdüğü fikr-i hâḳâyîḳ-ı eşyâ cevâhirler ve la'l ve yâḳut ve mercân ola eger bu didiğünüz şıfatlar kalb-i şâfide olsa her ne kim görinse nûrdan maḳâmlar ola ve eger bunda Hakk'dan gayrıyı unuttıysa anda Hakk'dan gayrıyı fânî göre. Kendüyi Hakk'la bâḳî göre. İy tâlib

¹⁵"Dünya âhiyetin tarlasıdır". Yılmaz, s.36.

¹⁶"Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir" Zilzâl, 99/7-8.

-i nefis-i nâṭıka ve iy ṭalib gel ki kenz-i maḥfînüñ sırrı bilündi kim, iki cihānda senden özge nesne yok. Dünyāda vücūdun sebebiyle vücūd, aḥiretde şıfātüñ sebebiyle vücūd bulur. Bu did-iğümüz aḥvāl-ı insān-ı kāmıldır. Ve iki cihān faḥri Muḥammed el-Muṣṭafa’nuñdur. Ve sâ’ir enbiyâ ve evliyānuñ mertebesidir ve maḳāmıdır. Ol sebebdan Ḥaḳḳ rahmeten’ lil’âlemin buyurdı;

İki cihān menşe’i zât-ı şıfâtındur senüñ
Fehm it bu gāmız ma’nâ cismüñle cânıñdur senüñ

Gayb’ul- gıyūbuñ sırrına hüsnüñ muḳâbil âyine
Bu görineñ iki cihān ‘aksinde sāyeñdür senüñ

Cennât-ı ‘adn nûrısın yedi tāmüñüñ nârisun
Anda görilen cümlesi Ḥaḳḳ şıfātıñdur senüñ

Zât-ı ‘ayāna gelmiyen hüsn-i beyāna gelmiyen
Şerḥ ü beyāna gelmiyen ‘illet-i ‘ayābiñdür senüñ

Nefḥañ dirüldi ḥānları emrün yürütdi tenleri
İki cihānda görinen ‘ayn-ı ‘ıyānuñdur senüñ

Lüṭfî vefāñi söylesün cümle cihān ṭuyulsun
Cân-ı cihānda söyleyen vaşf-ı beyānuñdur senüñ

İmdi iy ‘azîz ‘amel-i ḥayrdan ziyâ’ nûr ḥaşıl olur ve ‘amel-i şerden nâr-ı zulmet ḥaşıl olur. Ol sebebdan emr ü nehyi farz oldı Ḥaḳḳ te’âlâ Rabb’dür ve ‘âlimdür. Kaḅı gıdadan ḥaşıl olduğıñ bilür ol şıfâtıların ḥavâdişleri didük, ıṣṭılâḥ-ı meşâyihde ḥayr ‘amele şıfât-ı nûriyye dirler ve şerr ‘amele şıfât-ı nâriye dirler. Çün şıfât gıdadan ve meşavîbden ḥaşıl olur gerekdür kim ṭalib-i Ḥaḳḳ olan evvel aşlî gıdadan ve evvel aşlî meşâhibden şaḳıma. Meşâlâ şarâb ḥarâm olduğına oldur kim şehvâtdur ve muḳaşşîdür ve ferâḥiyeti bir laḥzadur ve ferâḥiyetden kaşâveti ziyâdedür ve şıḥḥatından marazı ziyâdedür. İçeni ḥor zell idicidir. Ve buğ’z, kîn ve muḥabbet, zıyâ ve şöḥret ve taṣyîn velḥaşıl cemî’ şıfât-ı nâriyyeler ve şıfât-ı berdiyyeler anda ḥaşıl olur. Ol sebebdan adı ümmü’l-ḥabâ’îşdür ve ḥıznîr eti ḥarâm olduğına sebep oldur ki yiyeni çekişdiricidir ve müş eti ḥarâm olduğına sebep oldur ki yiyeni ḥarîş-i dünyâ idicidir. Ve kedi eti ḥarâm olduğına sebep oldur ki yiyeni günücüdür ve arslan eti ḥarâm olduğına sebep oldur ki yiyeni mütekebbir idicidir. Ve ḳablan eti ḥarâm olduğına sebep oldur ki yiyeni ‘ucüb ve ḡaḡab şâhibi idicidir. Şırtlân eti ḥarâm olduğına sebep oldur ki yiyeni uğrı idicidir. Ve ayu eti ḥarâm olduğına sebep oldur ki yiyeni fâsık idicidir. Ve maymun eti ḥarâm olduğına sebep oldur ki yiyeni iki yüzlü idicidir. Ve dilkü eti ḥarâm olduğına sebep oldur ki yiyeni ḥilekâr idicidir. Ve ilan eti ḥarâm olduğına sebep oldur ki şehvânîdür, ‘adâvetiñ ve bürüdetiñ ve riyyâsın arturıcudur. Ve ḳurbaḡa eti ḥarâm olduğına sebep oldur ki yiyeni ilḥâda meyl itdiricidir. Velḥaşıl şöyleki menḥîdür. Şıfât-ı ḳabîḥelerinden ötüri menḥîdür. Şöyle kim ḥelâldür, şıfât-ı ḥasene virdiğünden ötüri ḥelâldür. Meşelâ ḳoyun eti ḥelâl olduğına sebep yiyeni ḥakîm idicidir, ḳavlı-i islâmiyyeye ḳuvvet viricidir. Ve ṭavuk eti ḥelâl olduğına sebep ‘aḳla ve göze nûr viricidir. Ve ḳaz eti ḥelâl olmasına sebep yiyenüñ cismini ve libâsını pāk idicidir. Ve ördek eti ḥelâl olduğına sebep yiyenüñ göñlüni cem’ idicidir. Ve şıfât-ı nefy-i ḥavâṭırdur, zıkr-i ḳalbidür. Ḥaşılı kelâm şol kim ḥelâldür, şıfât-ı ḥaseneye ḳuvvet viricidir. Zîrâ insān luṭfı

ve ḳahrı cāmî’dür ve ‘âlem daḥı luṭf ile ḳahırdan mürekkebdür eşyānuñ ba’zısı luṭfına mazḥardur ve ba’zısı ḳahrına mazḥardur. Bunlar gıdâ olup insāna yetişürler zâtlarında olan ḥaşıyyetler vücūd-ı insānda zuḥûra gelür. Zîrâ vücūd-ı insān iki ‘âlemüñ âynıyesidir. Ol ki iki ‘âlemde vardır, insānda daḥı vardır, ‘aḳlı ve nuṭḳı vardır kim on sekiz biñ ‘âlemde yokdur. Eger şüretde ve şıfâtta bunlarda olan şüretten ve şıfâtıdan eṣfeldür ammâ bu iki şıfât Ḥaḳḳ’dan ḡayrıda yokdur. Bu vücūd-ı insān Ḥaḳḳ’uñ şıfâtı ve ḥazînesidir ve zâhir-icāmî’dür. Ve ḥalife-i Ḥaḳḳ’dur. Ḳavluhu te’âlâ; “Ve ḥalaḳa Âdem ‘alî şüretih” şüretten murâd şıfâtıdır. Çün vücūd-ı insān luṭfı ve ḳahrı cāmî’ oldı. Ol sebebdan şüretde ve şıfâtta ikidir. Ḳalbe ḳalb dirler. Minḳalib olduğı içün iki yüzü vardır. Bir yüzü ‘âlem-i şüretdür ve bir yüzü ‘âlem-i ma’nîdür. İki cânibe mā’ildür. Öyle olsa insān olan kāmiller ile muşāḥabet itse ḳalb-i ‘avāmuñ şıfâtına mā’il olur mürür-ı zemân ile ‘avāmuñ şıfâtını kendüye ‘âdet ider ol daḥı ‘avāmdan olur Şeyḥ Maḥmûd Şebusterî ḳuddise sırrahu buyurur “‘avāmuñ oturma meşḡ olmak bi-küllî nesh olırsun” ve Mevlāna ḥüdâvendigâr buyırmışlar kim “bir laḥza ‘avāmla muşāḥabat eyledüm didi. Yedi gün ‘ıṣḳ ḥammāmunda oturdum, henüz bürüdetüm gitmedi” demiş. İmdi Mevlāna ḥazretleri böyle buyurıcak ḳıyas eyle ḡayrınuñ ḥâline. Ḳavluhu te’âlâ; “şeyâṭine’l-ins ve’l-cinne” ilâahirihî ins şeyâṭın bunlardur. Zîrâ kendüler ḳalâlet içindedür ve muşāḥiblerini daḥı ḳalâlete da’vet iderler. Allāh’a bunların şerrinden şıḡınmak gerek ve bunların şerrinden Allāh’a şıḡınmak farz-ı ‘ayndur. “ḳul ‘uzu bi-Rabbî’n-nâs” bunları ḥaḳḳında gelmişdür. Devlet sa’âdeti ol kişinüñ başındadır kim bunlardan ırâḡ ola. Zîrâ ins şeyṭânı eḑdaldür cinn şeyṭânundan. Ol sebebdan Ḥaḳḳ te’âlâ ḥazretleri Kelâm-ı Ḳadîm’inde ins (ve) şeyṭânı yâd itdi ve daḥı bilgil ki iy ‘azîz sebep-i sa’âdete ve şekâvete iki nesne daḥı var, biri söz ve biri fikirdür bu ikiden birisi, söz var öliyi diri eyler. Meselâ, kâfir ölidir, Ḥaḳḳ te’âlâ anların ḥaḳḳında meyyitün buyurdı. Bir kez “Lâ ilāhe illāllāḥ Muhammedü’r-Resûl Alāḥ” dise, ölü iken diri olur. Ve eger bir müslümân Ḥaḳḳı inkâr eylese cânı ölür. İmdi iy ‘azîz zıkr-i Ḥaḳḳ eylemek ve hikmet-i ilâhî söylemek ve enbiyâ ve evliyâyı söylemek rûḥuñ gıdalarıdır. Kişinüñ cânı ḥastadur eger bu gıdâlardan şafâ bulmaz ise ol kişi şol ḥastaya beñzer kim ṭabî’atı burılmış ola laṭîf gıdâlardan burnuna ḳoḳdıysa burnın tutar ol laṭîf ḳoḳudan ḳaçar elbetde. Diri olan cân gıdâsuz olmaz ve Ḥazret-i risâlet ‘aleyhi’s-selâm buyurur; “Ve semretü’l-zıkr u’llāḥ” göñül yimişi zıkrullah’dur” didi. Ol ḥastadur kim başı avıcunda yemişler dura ve yemekden şefâsı olmya ammâ sözler ḡafur ve laṭîf ve ḥaşr-âne ve mālâyānî sözler. Yemişler içinde balid ve yaban aḥlaṭı gibidir. Bu aşıl yemişlerle canavarlar gıdalanur insāna gıda olmazlar ve insān olan bunuñ gibi yemişlere meyl eylemez. Geldik imdi ol sebep-i sa’adet olanuñ birisi fikirdür. Fikir var ki biñ yıl ṭâ’at eylemekden bir sâ’at fikir eylemek eḑdaldür ve ḥazret-i risâlet-penah buyurur; “Bir sâ’at fikir eylemek yegdür biñ yıl ṭâ’atden” ve bize ol fikri farzdur ki Ḥaḳḳ te’âlâ Kelâm-ı Ḳadîm’ünde buyurur; “tefekḳür ü fî ḥalku’s-semavât ve’l-arḑ” yerlerin ve göklerin yaradılmasında idevüz öyle olsa bu fikir bize farzdur. İmdi iy ‘azîz yerüñ ve göğüñ yaradılmasından murâd vücūd-ı Ḥazret-i Muḥammedi’l- Muṣṭafa’dur “Lev-lāke lev-lāk le-mâ-ḥalaḳtü’l-eflāk” diyü buyırdı. Murâd vücūd-ı insāndur, mecmu’ından eşref-ü ekmel olduğundan ötüri evvelâ ḥıṭâba Ḥazret-i Muḥammed lâyiḳ oldı. Pes ḥilḳat-ü ‘âlemden murâd ‘ayân olmaḳdur. Ḥaḳḳ’uñ ‘ayânı şıfâtıdır. İmdi iy ṭalib-i Ḥaḳḳ gel vücūd şehrinde gör fikr eyle Ḥaḳḳ’uñ şıfâtlarından ne

¹⁸Kelime yazım hatası var.

¹⁹En’am, 6/112

²⁰Nas, 114/1

²¹Ali İmran 3/190

²²Bkz. Dip not 4

var. Meselâ şîfât-ı Hakk evvel, âhîr, bâtın, zâhîr, hayy, mürîd, mütekellim, ‘alîm, hâlim, kerîm, rahîm, semî‘, başîr, kâhâr, gâffâr ve şîfâtlardan gayrı ne kadar şîfât var ise mecmû‘i insânun vücûd şehrinde vardır. Meselâ evvel hilkat-ı ‘âlemden Hazret-i risâlet buyurur “evvelâ mâ- hâlak Allâh rûhî” dedi. Nazar-ı bi-hâkikat evvelsün ve şürette âhîrsün “lekad hâlaknâ”l-insâne fî ahseni takvîm şümme redednâhu esfel-i sâfilin illellezine âmenü” ilâahirihî ve zâhîrin vücûdla ve bâtın sen rûhuñla rûh gizlûdür. Gizlülerden aşikâredür, sen seni görürsün kim dirisün, cânun varlığından şek yok gizli olduğu cândandır ve nicedür göre-mezsün. Öyle olsa hâkikatde evvelsün ve şüretâ âhîrsün, vücûd ile zâhîrsün ve cânun bâtındır, gizlûdür ve hayâtla hayysun ve irâdetle mürîdsün ve mütekellimsün ve hâlimsün ‘alîmsün ve rahîmsün ve semî’sün ve kâhârsun ve gâffârsun. Eger bu ma‘rifetun var ise gönül gözüñ aç ve iste, bul cemî‘i şîfât sende ‘ayân olupdur. İmdi iy tâlib-i Hakk şîfât-ı câmi‘-i zât gör kandan imiş ammâ kandesin sen de ‘âcîzsün cehlile ve tâlimsün hâkıkı örtmekle, kâfire dahî Hakkı örttüğü için kâfir didiler. İy Hakk k’un varlığıñ ve birliğiñ ‘ayân görücü şehâdet idici mü’mîn cân gözünü aç ve gör ki şîfâtâ câmi‘ zât kandedür ve Hazret-i risâlet buyurur “men arefenefsehü fekad arefe Rabbehü” ve Mevlâna Rûmî buyurur “‘ayn-ı zâtem ‘ayn-ı zât benim ol müstecemî-i zât-ı şîfât” ve Yunus Emre hazretleri buyurur

“Ben bunda seyr iderken ‘aceb sırâ irdüm ahi
Siz de, görün bu sırrımı Hakkı bende buldum ahi
Bende buldum bende gördüm, benimle Ben olanı
Şüretime cân olanı, Kimdügün bildim ahi”

İmdi iy tâlib-i Hakk gel gözüñ aç cismüñe ve cânunâ nazar eyle gör kim cismün aklı kan ve şafrân ve balğam ve sudadır. Ve bu dört çâr ‘anâsır kâ’imdir. Ve çâr ‘anâsır dört tabî‘atla kâ’imdir, harâret, bürûdet, yabûset, ruṭûbet, bu dört tabî‘at-ı bürûdet isimle kâ’imdir. Bürûdet ism-i Hakk’un zâtıyla kâ’imdir ve zât isimlerindendir. Ve ol dört isim bunlardır, hayy, semî‘, kâdir, merîd. Şeyh Mahmûd Şebüsterî Gülşen-i Râz’ında buyurdılar ki; “‘anâsır şüretdür dört ismiñ bulardur aḥvâlî cân ve cismün ‘anâsırdan görmedi ḥüsn ü eşyâ ki zât-ı Hakk anuñladur, müsem-mâdur.” İmdi iy tâlib çün cismün zatı Allah ile kâ’imdir rûhuñ rûhu Allah ile kâ’imdir. Kavlîhi te‘âlâ; “ḥalke’l-insâne min ṭîyn. Şümme ca‘ale neslehu min sülâletin min mâ’in meḥîyn. Şümme sevvâhu ve nefeha fîyhi min rûḥıhı” diyü buyurdu. İmdi iy tâlib zâtun zâtullah ile kâ’imdir, rûhuñ rûhu Allah ile kâ’imdir. Ve Seyyid Nesîmî kudîse sırrüh bu ma‘nâda buyurur: “Zât il-eyim şîfât ile Kâdr ileyim Berât ile

Gül-şekerim nebât ile piste-dehâna sığmazam”

Vücûd-ı ‘âlem Hakk’un nûruyla mevcûddur. Kavlîhi te‘âlâ; “Allahu nûr’us-semavat ve’l-arḍ” ve ḥâzret-i risâlet penâh buyurur; “inne’llâhe te‘âlî hâlake’l-ḥalîk fî zulmete şümme reşş ‘aleyhi min nûra” nûr-ı şîfât vücûddur ve zulmet-i şîfât ‘ademdür ve eḥad-ı sırrullah, vücûd-ı zâtullah, mevcûd-ı nûrullah’dur. Vücûd-ı ‘âlemden üç nesne toğdı anlara mevâlîd-i şelâse dirler. Ol mevâlîd-i şelâsetün biri nebâtdur, biri hayvândur, biri insândur ve gök ata ve yer ana menziledendir. Ve mevâlîd-i şelâse münâsebetiyle zühûra gelür. Münâsebetün aklı bu kim Hakk dilediğün ‘ayân ola heman kim cemâlinde nikâbın götürdi ve cemâl-i nûrından ‘arş vücûd buldı. Ve şavkıyla harekete geldi. Ve Hakk’un cemâl-i nûrının pertevinden felekler vücûda geldi. Cünbişinden küre-i nâr germ olub harâretün yeryüzüne şaldı. Bu harâretün germiyyetinden deryâdan buhar hâşıl oldu. Havâyâ ağdı ve havâda ruṭûbetle cem‘ oldu bürûdet hâşıl oldu yağmur oldu yire indi. Hemândem yirde nebât zühûra geldi ve güneşün ruṭûbetiñ havâyâ çekdi ol nebâtdan fazla olan yağmur şu oldu ve şu havâyâ ağdı. Güneş germ olıcaḳ nebâtda olan ruṭûbeti dahî havâyâ çekdi ruṭûbet münâsebetiyle nebâtı dahî bile çekdi. Nebât büyüdi hayvâna gıda oldu. Ve nebât ve hayvân insâna

gıda oldu. Vücûd-ı insâna gıda oldu, vücûd-ı insânda kan oldu ol kan ana rahmine düşdi kırk günde et oldu ve yürek yirinde bir damla kan zâhîr oldu. İllâ gönül dirler mürür ile a‘zâ oldu ve a‘zâ bağladı, kan a‘zâyı yudar. Hemândem dirilü müddetle toğar ve büyür, ‘âkıl olur. A‘zâ büyüüp terakkî itdikçe ‘âkıl-ı idrâk artı kırk yaşına varunca kırkında her ne miḳdâr zâtunda kemâle kâbil ise zühûra gelür. Ammâ nice zemân hayvânla me’nûs olup dururduñ şîfât-ı hayvânlar saña tabî‘at olubdur dedi. Ve hâkikatun ki cânundur. Hakk’un ‘alî hazînesinde iken Hakk’la me’nûs idi. Ve şîfât-ı Hakk cânunâda tabî‘at olmuş idi. Amma anda icmâl idi. Ol sebebden tenezzül idüp vücûda geldi. Tâ ki ol icmâl olan şîfâtlar vücûd sebebiyle kemâl bulaydı. Ammâ bu şîfât-ı hayvânlar ba‘zı şîfât-ı Hakk’a hicâb oldılar cân dahî bu tabî‘at-ı hayvânlar ile maḥpûs olmuşdı. Çün kendözini bu zulmetler içinde gördi ünsiyet-i ezellî aındı ve zâri kılup, Hakk’dan dermân diledi. Hakk te‘âlâ er-raḥamü’r-raḥimindür. Rahm idüp esirgedi ve bunda revânâm müjdeciler ve haber-ciler göğündürdi ve nâme dahî buyurdu kim şîfât-ı kabîhelerle mevsûf olan gıdâlardan yimeyevüz ve şîfât-ı rezile olan ins ve cinden kaçup hâkka sığınup ve muḥabbet-i dünyâyı gönülden giderevüz, Hakk’dan gayra muḥabbet itmiyevüz. Muḥabbet-i dünyâdan başdan ayağa degin gısl idevüz tâ ki bir kıl dibi ḳ almiya yunmadan ve günde beş kez muḥabbet-i dünyâdan el yuyavüz ve muḥabbet-i dünyâdan yüz çevürüp Hakk’dan yaña müteveccih olup cemâl-i kalble sana yüz dıutup Hakk’dan istim-dâd taleb idevüz. Şeyâtinün şerrinden şükr-ü senâlar idüp, tabî‘at zulmetlerinde ḳalmayup vücûd-ı dünyâdan kurtulup, vücûd-ı hayvândan kurtulup, insâna yetişüp, insân olduğumuzu bilevüz. Libâs-ı pâdişâhî alavüz. İki cihâna pâdişâh kılup, vücûd-ı insân memleketinde gönül şehrin taht-ı sultâna ḥalife kıldı. Gine ‘âklî vezir ve gözi câsüs ve kulağı ḳaraol virandâr kılup ve kudretün leşkerün ma‘âdin virüp, işbâtı kılıç kuşandı ve buyurdu kim bu iki cihânda benden gayrı ḥâkim-i mülk ḥâfızları virdüğine ḥamd-ü senâlar ve dahî buyurdu kim Hakk’dan sırât-ı mustakîm ve enbi-yâya virdüğü ni‘metleri istiyevüz ve ḳadabsuz ve dâlâletsüz ola ve dahî kâmile bil büküp ve kâh yüz yire urup bu sırât-ı müstakîmde olan ni‘metleri istiyevüz. Tâ ki ni‘metlerimiz arta ve şîfât-ı nâriyye zulmetlerinden ve şîfât-ı nûriyye hicâblarından kurtara ve kendinün muḥabbetünden gayrı gönülümüzden gidere bu niyyetün üzerine nemâz kılavuz. Ve oruç tutavüz ve ḥacca arzu ve zekât virevüz. Tâ ki dilegimiz ḳabul ola. Bu fi‘âllar Hakk’dan bize revâdur. Her kim tabî‘i ḥâzıḳun nehy itdigünden perḥîz itse ve emr itdigünü yerine getirse bu zulmetlerden kurtıla, Hakk’a vaşıl bula. İki cihânda ḥalîfe-i Hakk olup, pâdişâh olavüz ve dahî buyurdu kim ‘ibret-i nazar ile yiryüzine nazar idevüz. Yiryüzinde olanlar nice ölürlere ve nice dirilürlere görevüz. Kavlulu te‘âlâ; “Fenzur ilâ âşârî rahmetullahî keyfe yuḡyî’l-arḍ ba‘de mevtiḥâ” ve ḥazreti resûl ‘aleyhi’s-selâm buyurur; “men lem ya‘ref el-ḥikme fehü ḡanî fî ma‘rifeti’llah” ya‘ni her kim ki ḥikmet bilmesa ma‘rifetullah’da aru degildir. Pes ma‘lûm oldu ki ḥikmet bilmiyen Allah’ı bilmez imiş. İmdi bize lâzım geldi ki ḥikmet-i ilâhiden Hakk bildürdi ki ḳaderi mü’mînlere bildürüp ḥayr idevüz. Tâ ki fâ‘ide ideler. İmdi iy tâlib-i Hakk yirleri ve gökleri ve çâr unşûrı mecmû‘-ı vücûd-ı ‘âlemî, esbâb-ı ilâhiden kıldı ve kâr-ḥâne-i ilâhiden üç nesne işlenür, biri nebât, biri hayvân biri vücûd-ı insân, bu üçinün vücûdlarının menşe‘i şudur Ḥazreti risâlet penâh ‘aleyhi’s-selâm buyurur; “külli şey’in mine’l-mâ‘i hayy” menşe‘i ḥayatdur ve şîfât-ı Hakk’dur ve bitiricidir ve yel tazeleyicidir, ve od büyüdüricidir ve pişiricidir ve gökler sa‘âdetün ve şekâvetün ve ‘ömrün ve ḥüsnün güzel mi yâ çirkin mi ola? ve ḳaddi uzun mu ola veya ḳısa mı ola? ecnâs ve eṣnâlık veya delḳ ve muḥabbet ve ḡavḡa ve ḥareket ve sükût ve faḳr ve ḡinâ ve küfr imân bu mecmû‘ kim zikr olundu gökler ḥarekâtından ve yıldızların cünbişinden ḥâşıl olur. Ḥazreti Mev

ای بی خبران میں کشتہ فاقو برا باندہ

lāna kuddise sirruh buyurur; “yazı dimegün aşı budur. Ammā gökler tokuzdur berķ-ı sākī nūrdur. Hiç yıldız, ay yokdur aña felek-i aṭlas dirler zāte’l-burūcdur ve iṣṭilāh-ı meṣāyihda ‘ālem-i ervāh ve ‘ayn-ı ‘ayān-ı sābite dirler bu felek yāb yāb döndigince felek-i şevābitdürler üçyüz altmış biñ yılda bir kez devr ider nūķ ũş-ı ‘ālemün naķķāşıdır. Mā-bākī felekler vücd-ı ‘unsur diyu divīdī dūrşu mürekkebdür ve ‘ālem kitāb-ı Hāķdur dest-i ķudretle bu eflāk harekete gelüp bu dört ‘unsur kitābında bu şüretler kim ḥuṭūf-ı ilahīdür nice dirlerse yazar, mā’ni yok Hāķķ sübhāna ve te‘āla bu eflāk-ı nūcūmūn seyyarātı sebebiyle bu ‘ālemi yılda bir kez öldürür ve dirgürür bu ‘ālemün bir yılı felek-i şevābitün bir kez devridür. Ammā Hālık-ı ‘ālem ḥesābların bilmek için güneşin bir devrine bir yıl dirler. Güneş devri ḥesābınca felek eviniñ biñ yılı bir gündür yedi biñ yıl bir haftasıdır. Ve otuz biñ yıl bir aydır. Ve üç yüz altmış günü bir yıldır. İmdi iy (sahib-i) başiret gel ḥikmet-i ilāhiye nazar eyle Hāķķ te‘ālā vücd-ı dūnyā güneş devri ḥesābınca her yıl öldürür yine mişalen ḥāķ ider. Ammā mecmu’ı ‘ālemi felek-i şevābitün devri ḥesābınca her gün ve her yıl öldürür yine mişalen ḥāķ ider Kāvle te‘ālā; “E ve lem yerev enna’llahe’llezi ḥalaķa’s-semāvatı ve’l-arḍa ķādirun ‘alā en yaḥluķa mişlehum” ve Kāvle te‘ālā; “min-hā ḥalaķnā-kum ve fihā nu’idu-kum ve min-hā nuḥricu-kum tāreten uḥrā” ķ ādire, ķudret ve maķdūr lāzımdır. Nitekim fa’ile fi’ıl ve mef’ul lāzımdır. Hāķķ Te‘ālā yeñi yeñi ‘ālemi yaradur, ḥālık ḥadīd didigünden murād olur bu felek-i şevābit on iki burç üzeredir. Ve yidi yıldızdan gayrı mecmu’ yıldızlar bu felek-i şevābitde sābitdürler. Eflāk cism-i basīdūr. Ol sebebden dūnyā göğünden her bir tā’ife mensubdur ve mürebbidür. Ve her birinün bir ḥikmeti vardır. Ve her birinün bir dürlü adı vardır. Yidinci felekde olan yıldızuñ adı zūhaldür, meṣāyihā ve ķalem ehillerine ve ḥastalara ve bendelere mensubdur, ve mürebbidür. Şol vaķit ki zuhal ḥoş ḥāl ola. Aña mensub olan tā’ife daḥi ḥoş ḥāl olur. Altıncı felek yıldızına müşteri dirler, ‘ulema, fuṣala ve müftilere ve müderislerle ve ķādılara ve imāmlara mensubdur ve mürebbidür. Beşinci felek yıldızına mirriḥ dirler. Ümerāya ve sipāhilere ve uğırlara ve ḥarāmilere ve cellādlara ve ķaşāplara mensubdur ve mürebbidür. Ve dördüncü felek yıldızına şems dirler. Pādişāhlara mensubdur. Üçüncü felek yıldızına zōhre dirler. Ve oğlanlara ve çengilere ve sāzendelere ve güyendelere mensubdur. Ve ikinci felek yıldızına ‘uṭārid dirler. Ḥazinedārlara ve defterdārlara ve ehl-i ķaleme ve naķķāşlara ve şā’irlere mensubdur. Ve birinci felek yıldızına ķamer dirler. Vüzerāya ve ‘avām-ı nāsa mensubdur. Ve yıldızın ikişer burcı vardır. Şems ile ķamer birer burcı vardır. Her ķanğı seyr iderken kendüye mensub burçlara gelse sırf sa‘ādet bulur ol yıldızlara mensub tā’ife refāḥiyyet içinde olur ve her ķanğı seyr iderken zıddı burcında vāķı’ olsa şağıf, vebāl ve neķbet olur. Ve aña mensub tā’ife ‘āciz ve zor zelīl olur. Ve iki yıldız birbirine düşse ve nā-terbī’de bulunsalar anlara mensub olan tā’ife birbirlerine ‘adāvet iderler meşelā zūḥāl müşteri ile mūķabilde veya terbī’de bulunsalar meṣāyih ve ‘ul-emā arasında ‘adāvet ola ‘ulemānuñ ekseri tālib-i faķr ola ve eger terbīde bulunsalar aralarında yarım dostluk ve ba’zı ‘ulemā faķ ra meyl ide ve iki yıldızbir burcda vaķı’ olsa aña ķırān dirler. Ol iki tā’ifenün aralarında kıtāl ola bu eflāk-ı encüm yaradılardan berü bu ḥāl üzre seyr iderler. Emr-i Hāķķ’ı yerine getirürler bu yıldızlar seyr idicidir. Bir birine muḥālif dönerler ve birbirleriyle gāḥ teslis ve gāḥ terbī’de ve gāḥ muķābeleda olurlar. Ol

sebebden aḥvāl-i ‘ālem daḥi bir ķarār üzere olmaz. Ammā bir kişi kim ‘ālemde vücdā gelse ol toğduğı vaķitden ķanğı burcda toğsa ol burc ķanğı yıldız mensub ol kişiniñ settāresi olur ol yıldız ne tā’ife mensub eylese bu kişi ol şıfata meşğul olur ve aña tālib olur ve eger tāli’i sa‘d-i ekber ise ol tā’ife arasında ‘aziz olur. Ve eger tāli’i naḥs-i ekber ise zelīl olur. İllā meger ol toğduğı vaķit mā-bākī yıldızlar şarkda ola, eger şarkda olsa bu kişi yidi iklimi pādişāḥ ola ve eger ba’zı şarkda ve ba’zı cenūbda ve ba’zı eminde ve ba’zı nūķbetde ve ba’zı kuvvetde ve ba’zı vebālde ve ba’zı farzda olsa bu kişiniñ ‘ālemde ḥāli muḥālefetde gāḥ sa‘ādet-i devlet yüz göstere. Ol şarkda olan yıldızlara mensub tā’ifelerden istifāde göre, gāḥ ola ki devlet yüz çevire ol nūķbet vebālde olan mensub tā’ifelerden çok cefalar göre ve devletine māni’ olalar, devletinün sebātı olmaduğına sebep olur. Her kişi settāresine göre devlet sa‘ādetin bulur gerçi bu bābda ḥikmet-i ilahī çokdur. Ammā kelām-ı maḥzar olmağ için bu miķdār zıkr olundu. İmdi Hāķķ te‘ālā ḥazretlerinin iki şıfatı vardır ve ḥadde muķābıldür, laṭīfedür ol leṭāfet münāsebetiyle bātında olan şıfat-ı maḥzı zūhūr buldı mecmu’-ı şıfat Hāķķ’la mevsūf oldu ve bir yüzü ‘ālem-i keşretdür bu ‘ālem-i keşretde olan yüz münasebetiyle maḥz-ı zūhūr bulup vücdā geldi ve bu vücd münasebetiyle mecmu’-ı şıfat-ı Hāķķ münāsib vücdlar ile ‘ayān oldu ve ‘ālem-i keşret oldu. Her şey’ bir şıfatuñ maḥzarı oldu. Her şıfat bir şey’e māhiyyet oldu. Ol sebebden Ḥazreti risālet buyurur “Allahümme erine’l-eşyāyi kemāhi” ya’ni cemi’ şıfatlarınıñ bañā göster demek olur. Öyle olsa bātında ve zāhirde olan Esmā-i şıfat, ḥāmi’ olan zāt-ı ḥaķīķat-i Muḥammediyye’dür. Allah bir ism-i zāt-ı müstecmi’-i cemi’ şıfatdır ve şıfat-ı müstecmi’-i zāt-ı ḥaķīķ at-i Muḥammediyye’dür. Ve zāhirün varlığı oldur ne bātın vücd bulur ve ne zāhir vücd bulur ansuz, zīrā sebep-i kevneyndür, vücd-ı ‘ālemindür, iy sāḥib-i başiret bir garrā ma’ni diñle kim ḥaķ niye dirler ve bātın niye dirler. Tā bu ma’niden Hāķķ’ı kendünde bulmağa yol ola, bil ki iy ‘aziz ḥaķ varlığı dirler ve bātın yokluğa dirler. Varlık şıfat-ı ziyādur, yokluk şıfat-ı zulmetdür. Varlık şıfat-ı ḥayātdur, yokluk şıfat-ı memātdur. Varlık şıfat-ı ‘ālemdür, yokluk şıfat-ı cehldür. Ḥaşıl-ı kelām ‘adem-i maḥz aña dirler ki anda zāt ve şıfat olmağa zāt şıfat, varlık şıfatdır. Varlık şıfatının nihāyeti yokdur. Ammā sekiz şıfat vardır ki zāt anlar ile ķā’imdir. Nūr vara dirler. İṣṭilāh-ı meṣāyihda bunlara şıfat-ı semāniye dirler, ḥayy, beķā, ‘alīm, ķādir, merīd, mütekel-lim, semī’c, başīr, mā-bākī şıfat-ı ef‘ālīdür. Meşelā kerīm, gaffār ve settār ve rezzāk vedūd gibi ve bunlardan ne ķadar şıfat var ise ef‘ālīdür. Zāt ol sekiz şıfat ile ķā’imdir. Mā-bākī şıfat-ı zāt ile ķā’imdir. İmdi iy tālib-i Hāķķ sen seni iste gör. Hāķķ şıfatla sende ‘ayāndur ve her niye kim baksañ Hāķķ’dan özge nesne yok ve her ne kim vardır, Hāķķ’uñ varlığıyla vardır. Varlık Hāķķ’ın nūridur. Kāvle te‘ālā “Allahu nūru’s-semāvatı ve’l-arḍı” nūr aña dirler ki evvel kendü ‘ayān ola, mā-bākī anuñla ‘ayān ola, nūr varlığı dirler ziyā anuñ şıfatıdır, varlıktan özge nesne yokdur. Cemī’-i eşyā varlığıla var oldu. Kāvluhu te‘ālā “Vallahi ‘alā külli şey’in şehīd” her şey vücdsuz ‘ayān olmaz çün eşyā vücdla ‘ayāna geldi öyle olsa her şey’i şahid oldu ya’ni ‘ayān idici oldu. Şeyḥ Maḥmūd Şebūsteri kuddise sırrahu vişāl bābında buyurur;

“Karīb oldur ki şācıla aña nūr,

Ba’īd oldur ki varlıktan ola dūr”

ya’ni Hāķķ’a karīb vişāl bulan oldur ki varlığı ile var oldu ya’ni vücdā geldi. İmdi iy tālib Hāķķ’ın şerīķi ve zıddı ve misli ve hemtāsi yokdur zīrā varlığın zıddı ‘ademdür. Ḥazret-i risālet-penāḥ şallallahu ‘aleyhi ve sellem buyurur; “inne’llahe tebarek ve te‘ālā ḥalaķe’l-ḥālık fī zulmete reşş ‘aleyhi min nūra” iy

²⁷Rum 30/50 (ayet metinde yanlış yazılmış.)

²⁸İsra 17/99 (ayet metinde hem hatalı hem de eksik yazılmış)

²⁹Tā’ḥā 20/55 (ayet metinde hatalı yazılmış)

³⁰“Allah’ım bize eşyanın hakikatlerini olduğu gibi göster”

talib-i Hakk yokluk içinde görinen Hakk'ın varlığı nûridur, eşyâ zıddıyla bilindi varlığın zıddı yokluğudur. Ve dirinün zıddı ölüdür. Mahmud Şebusteri buyurur;

‘Adem bir âyinedür, ‘aksi âdem
Ne nesnedür bu ‘aksiün ‘aynı âdem

Cihānuñ çünkü ‘aynı oldu insān
Olur bir ‘ayn içinde şahş nihān

Niye kim bakar iseñ gören oldur
Hemān bir gün arada qurı yoldur

Gören gözden diriseñ göz degildür
Gören gözde bebekde göz degildür

Cihānuñ sensin [nûr] gözün aç bak
Ki göz bebeginiñ nûridur ol Hakk

Cihān insāndur, insān cihāndur
Söz anlayana bu söz pes hemāndur

Şadefdür bu cihān dürrîdür insān
Velîdür eyleyen ana ‘işyān

Bî-hamdi’llāh ‘ayān oldum Hakk’ın ‘ayn-i ‘ayānından. Vücūdum küllî nûr oldu yārîñ hüsnî çerāğından. Muşavver ‘ayn-ı naḳḳāşum bir gün ‘ālem uş fāşum yāzıldum bir kitāb oldum anuñ şerḥ-i beyanından. Uruldu şūr-ı rahmānî çalındı tabl-ı sulṭānı Hakk’a şükür ehl-i münkirler çekildiler hisāniden. Tecellî tutdı afākî cemāl-i hüsn-i tābindan Götürdi perde-i zulmet ‘ayān oldu niḳābindan. ‘Adem hergiz vücūd bulmaz vücūd olan ‘adem olmaz saçları nûr ile envār bu gün ‘izz ü celālinden. Göründi cümle gözlerden bilindi cümle sözlerden. Ne ferdādur ‘aceb bilsem yārîñ vaşl-ı vişālinden. Latîfî vaşlına irmiş cemalini ‘ayān görmüş kuşanmış ‘ışk zünnārın geçübüdü kıl ü kalinden. Cemālün āyinesinden ‘ayān ‘ayn-ı zāt oldu. Görünen zaṭta hüsnünde kamu hüsn-i şifāt oldu. Göründi nûr-ı zātından ‘ayān oldu şifātından Vücūdun imtihanuñda kamū eşyā nebāt oldu. Cihānuñ varlığı senden hayāt-ı nefḥa’i cāndan kamu eşyā cihānuñdan cemālîne ‘ayān oldu. Gören sensin, görinen sensin bu eşyānıñ vücūdında Celālîle cemālîniñden dideler çeşm-i cān oldu Bu zulmet içre her kim ki içübdür āb-ı hayvānı Olubdur Hızır-veş zinde ki āḫir cāvidān oldu. ‘Araz cevherle cān oldu ki gayrı küllî kān oldu. Karışdı nûr ile zulmet zemîn ü āsumān oldu. Latîfî’nüñ sözi ḥaḳḳdur gerek anla gerek dur bak İçinde bir ‘araz yokdur kamu şıḍḳ-ı imān oldu.

Gel imdi iy talib-i Hakk cān kulağın aç anla kim bu tafşîl ‘uşşāk uñ tarîḳidür. Bu tarîḳ seni Hakk’a vāşl mümteni’dür, tarîḳ-ı enbiyā ve tarîḳ-ı evliyā ol tarîḳ kim yukarıda zikr eyledik ‘amel-i cennet idi. Meselā zikir gibi fikir gibi ve mişāl-i hayat ve abdest ve nemāz ve oruc ve zekat gibi bu mecmûr ‘amel idenler sebeb-i cennet ve yaḫūd sebeb-i cehennemdür. Meselā tarîḳinde gusl oldur ki gönlünü Hakk’dan gayrıdan yuya, hiç ‘ālem-i şuretden gönlünden eser kalmıya ve illā bir zerre hayırdan ve şerden gönlünde nesne kılursa cennet ḥaḳḳıktır bu cenābetle yüz biñ yıl başı secdeden kaldırmasa maḳbûl ḥazret degildür ve ‘ışk abdesti oldur ki iki cihānuñ muḥabbetini gönlünden gidere bu iki ‘ālemden gönlüne nesne gelirse abdest ve yine abdeste çäre ide çün abdest yeñi ola iki ḥaḳḳdan gayrıdan bağliya sağ elin bāṭın ve

şol elin zāhir gibidür ve sağ āḫiret ve şol dünyā gibidür ya’ni bunların fikrinden el bağliya kıble’i ḥaḳḳî ki mü’miniñ kalbidür. Yüzünü kıble’-i ḥaḳḳîne döne ammā Mekke ‘ışk-ı ilāhidür. Aña uya ya’ni tavzîh-i ḥaḳḳda sākin ola bu nemāz maḳbûl olduğın ‘alāmeti oldur ki Hakk Te’ālā cemālîñ ‘ayān ide Kavlulu Te’ālā; “vābud Rabbeke ḥattā ye’tiyeke’l-yakūn” ve ‘ışk orucu oldur ki Hakk gayrıdan dilin ve gövden ve kulağın kese ve ‘aşıkların haccı oldur ki vāṭan muḥabbeti dünyādan mü’miniñ kalbi ki tekye-i ḥaḳḳîdür. Aña müteveccih yedi kez tavāf ide her mertebede bir ‘alāmet zāhir ola evvelki mertebede yeşil nûr göre ikinci mertebede gök nûr göre üçüncü mertebede kırmızı nûr göre dördüncü mertebede sarı nûr göre beşinci mertebede ak nûr göre altıncı mertebede kara nûr göre yedinci mertebede bî-rek nûr göre her kaḅı ‘aşık Mekke’-i ḥaḳḳîyi bu tertib şay tavāf itmeye haccı maḳbûl degildür ve ‘aşıkların āḫiri Hakk’dan ayrı olmamaḳdur ve imānı Hakk’a vāşl bulmaḳdur. Ḥazreti Mevlānā ḳuddise sırruh buyurur; “her kim zülfünü gördi kāfir ve her kim yüzünü gördi mü’min oldu”. Zülfünden murād ‘ālem-i keşretdür. Yüzünü görmekten ‘ālem-i vaḫdetdür” Ḥazreti Risālet ‘aleyhis-selām buyurur; “Ed-dünyā ḥarām ‘alel ehli el-āḫiret vel-āḫiret ḥarām ‘alī ehli ed-dünyā ve hümā ḥarām ‘alī ehli Allah” dünyā ehline āḫiret ḥarām āḫiret ehline dünyā ḥarām ve ehli Hakk’a dünyā ve āḫiret ḥarāmdur. Ve her kim Hakk için dünyānuñ ve āḫiretiñ murādlarından geçse ve kendinüñ varlığından geçse vişāl bula bî-şek.

Cihānı terk eyle cānan gerekse
Unut gayrıyı Hakk’a imān gerekse

Göñül evinde koma gayrı sev
Gider aḡyārı mihmān gerekse

Kuşān ‘ışk kuşāğın zünnārı terk it
Cemāl-i nûrıyla sübhān gerekse

Vücūdun cihān pür-nûr olubdur
Ve “in min şey” oku bürhān gerekse

Fedā kıl cānını ‘ışkıñ yolında
Bu ‘ıyde Hakk için kurbān gerekse

Saña sensin cemālîñ ‘arz eyler
Bu zulmet içredür hayvān gerekse

Latîfî ‘ışk pāzarı koma elden
İrişe rahmet-i Rahmān gerekse

İmdi iy ‘aziz, talib daḫī üç kısımdur bir kısmı ‘aşık meşrebdür. Bir kısmı muḥabbet meşrebdür. Bir kısmı muḳalliddür. Ammā anlar ki ‘aşık meşrebdür talib-i Hakk’dan ḳahırlar ve belālar olsa hiç ‘aynında degildür. Belki cezāsı artıḳça şevḳı ve zevḳı dā’imā ziyāde olur vuşlat arzusındandır. Dāreyn anlara ḥarām olur, muḥabbet-i āḫiret perde-i nûr olur. Ve muḥabbet-i dünyā perde-i zulmātı olur ve kendi varlığına niḳāt-ı dost dirler ki beşeriyetdür. Anı Hakk Te’ālā yedi ḳudretiyle getürür aña cāzib-i Hakk dirler mādām ki cāzibe-i Hakk irişmiye ol kimse ḳurtulmaz. şunlar ki muḥabbet meşrebdür ekser anlara perde’-i nûrānî ḥicāb olur. Meselā zühd ve tāt gibi. Ve ‘ilme maḡrūr

³¹Nur 14/35

³²Buruc 85/9

³³Vezin gereği eklenmiştir

³⁴Hicr 15/99 (metinde hatalı yazılmış.)

olmak gibi. Ve Hakk yolunda cevri ü cefâyâ fâkât getürmezler yine Hakk'ın muhabbetin terk iderler ammâ şunlar kim muğ alliddürler, aşıkı zevk, şevk, şefâ içinde görürler ve bu yolu âsân şanup heves iderler ve görürler kim bu hevesden dünyâları şüglından kalurlar ve her şey'i terk iderler anlar perde-i zulmeti hicâb üzerine ölürler. Bu zulmetde kalurlar ammâ şunlar kim ne aşkı var ne muhabbet var, ne hevesi var, dâll-ı muğilldürler ve merdud-ı Hakkdurlar ve şeytânîdürler Allâha şıgınuriz anlarışerrinden, kim anların gönüllerinde Hakk muhabbeti yok dur 'alâmeti şekâvetdür. Ne'üzü- billâh ışıksız ola olur mı? İy 'aziz aşıkların nazarı kimyâyı sa'âdetdür şöyle muğallid 'âşık ile muhabbet eylese 'âşık olur ve eger 'âşık müşâhabet eylese ma'sûk olur derd-mend, olmak dilersen iste şahib-i derd bul. Şöyle ki cemî' âlemlerde 'âşıkla müşâhabet eylemek efdaldür. Zîrâ a'mel-i şâlihe sebebdür, cennetdür ve 'âşıkla müşâhabet eylemek sebebi vişâldür. Ammâ bu iki taşrası şekâvetdür. Her kim iki cihânda tevâzu' ve muhabbet ve rahim ve şefkât ve halim ve latîf ve kerim ve müveddet ve takva ve kanâ'at ve tevekkül ve şıyâm ve kıyâm ve gayret-i hak ve her kim bu sıfatları kendüye âdet eylese kâmil ile müşâhabet eylesün. Andan gayrı çâre, dermân yokdur vesselâm.

SONUÇ

Ferîdüddin Attar'ın Esrâr-nâme adlı eseri, Anadolu'da başta Mevlâna olmak üzere birçok mutasavvıfa ilham kaynağı olmuştur. Bu çalışmada, edebiyatımızda tespit edilmiş olan Esrâr-nâme'ler ve müellifleri kısaca tanıtılmıştır. Metin incelenmesi yapılmış olan Esrâr-nâme'nin yazarı Şeyh Latîfi ve ona atfedilen nüsha hakkında bilgi verilmiştir. Eser, Latin harflerine transkribe edilerek okuyucuların hizmetine sunulmuştur.

Latîfi'ye göre tüm insanların kalplerinde maraz vardır ve bunun çaresi de Allah'ı zikretmek ve taatini eksiksiz yapmaktır. Dinî vecibeleri tam olarak yerine getirmek için mutlaka bir mürşide ihtiyaç vardır, insan ne kadar bilgili olursa olsun, bu bilgiyi kullanmak için kâmil bir klavuz gerekmektedir. Kurtuluş ancak bu şekilde olur. Bu risale de bu tez üzerine kurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- AYAN, Gönül. (1996). Tebrizli Ahmedî, Esrâr-nâme (İnceleme-Metin). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.AKDTYK.
- AYAN, Hüseyin. (1990). Nesîmî Divânı. Ankara: Akçağ.
- AYVERDİ, İlhan. (2005). Kubbealtı Lügatı, Misallî Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: KubbealtıNeşriyat.
- ÇELEBİOĞLU, Ayşe. (2011). Huzûri ve Manzum Esrâr-nâme Tercümesi. Yayınlanmamış DoktoraTezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. (2003). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi
- DİLÇİN, Cem. (2009). Türk Dil Kurumu Yayınları, Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara.
- ELMALILI, Hamdi Yazır. (1996). Kuran-ı Kerim ve Yüce Meali, İstanbul.
- GÜZEL, Abdurrahman. (2006). Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı. Ankara: Akçağ.
- İBRÂHİMÎ, Dâvud. (1991). DİA, c.XI, İstanbul.
- EYDURAN (SUNGURHAN), Aysun.(1999). Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-su'arâ, İnceleme-Tenkitli Metin. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İPEKTEN, Haluk, Mustafa İSEN vd (1988) Divan Edebiyatı İşimler Sözlüğü, Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

KAYABAŞI, Bekir. (1997). Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KILIÇ, Filiz. (1994). Meşa'irü's-Su'ara İnceleme Tenkitli Metin. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

LEVEND, Agah Sırrı. (1984). Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar. İstanbul: Enderun Kitabevi.

ÖZKAN, Ahmet. (2006). Abdullâh-i İlâhî'nin Esrâr-nâme Adlı Eseri. Yayınlanmamış YüksekLisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SAMİ, Şemsettin. (2002). Kâmûs-ı Türkî.İstanbul: Çağrı Yayınları.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri. (2005), Eski Türkiye Türkçesi, Ankara: Akçağ.

TUĞLUK, Halil İbrahim. (2008). Lâmekânî Hüseyin'in Esrâr-nâme Tercümesi. Turkish Studies, Volum 3/4, 818-865.

ULUDAĞ, Süleyman. (2002). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, , İstanbul: Kabcacı Yayınları.

YILMAZ, Mehmet. (1992). Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik sözlük), İstanbul : Enderun Kitabevi.

Münâvî, et-Teârif. Erişim Tar. 20.10.2013. www.altinoluk.com. Gönül Bahçesinden Osman Nuri TOPBAŞ.